

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
42

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-29-X

BRNO 2001

PŘEHLED VÝZKUMŮ 42 (2000)

- Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: infor@iabrno.cz
<http://www.iabrno.cz>
- Odpovědný redaktor: Doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.
- Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla, Ph.D.,
PhDr. Lubomír Šebela, CSc., Mgr. Richard Zatloukal, Miroslav Lukáš,
Alice Del Maschio
- Na titulním listě:
1. Výřez jihovýchodní části historického jádra města Brna z plánu z roku 1754 (Archiv města Brna, Sbirka map a plánů K11).
Uložení Portos//D:/scanner/PV 2000/PV/Pvtif.tif
 2. Dvě středověká aquamanile ve tvaru beránka a koníčka, pocházející z odpadních jímek, odkrytých roku 2000 při výzkumu severozápadní části tzv. „Velkého Špalíčku“ v Brně (Dominikánská 3, 5, 7). Foto Karel Šabata, Museum města Brna.
- Tisk: BEKROS
- Náklad: 350 ks

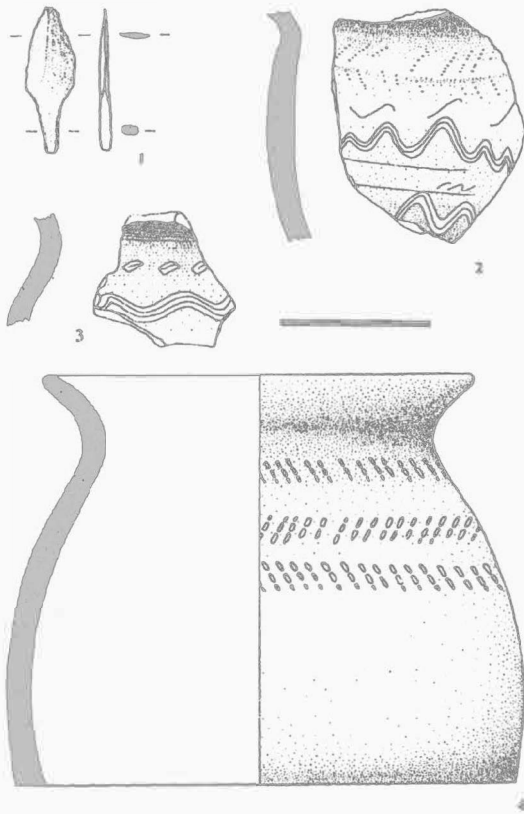
© 2001 by the Authors.

All rights reserved.

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

zující na místní metalurgickou výrobu podpořenou hojnými výchozy železných rud v Podyjí.

Keramické tvary jsou zastoupeny pouze menšími hrnci vejčitého nebo soudkovitého tvaru těla. Jeden silnější fragment pochází z většího zásobního hrnce. V použité keramické hmotě nádob převažuje silná přísada tuhy, dodávající střepu až kovový lesk. Grafit pochází s největší pravděpodobností z blízkých primárních zdrojů na Jemnicku (např. okolí Lubnice). Poměrně chudá je výzdoba omezující se na několiknásobné ostře vedené vlnice a klasovité vstřicné vpichy. V jednom případě byla zjištěna řádka vrypů pod hrdlem nádoby. V profilaci okrajů převažují tvary vně vyhnuté jednoduše profilované, na konci zaoblené nebo šikmo hraněné.

Obr. 5. Chvalatice - Růžový vrch. Výběr nálezů.
Kresba A. Komendová.
Auswahl der Funde.

V keramickém materiálu je patrná shoda v použité hmotě, výzdobě, profilaci okrajů a tvarů nádob a lze uvažovat o poměrně kratším časovém úseku osídlení lokality. Důležitá je absence bikónických a svisle vzhůru vytažených okrajů, které jsou charakteristické pro 11. a 12. století. Soubor keramiky jeví nápadnou shodu s keramickými fragmenty z některých okolních výšinných sídlišť

jako např. Turecký kopec u Hornic, Staré Hobzí (Bláha 1997, 225), částí materiálu z Palliardiho hradiska u Vysočan, jakož i s keramikou ze středohradištních mohylníků ve Vysočanech (9.-polovina 10. století) a Uherčicích a z některých rovinných sídlišť. Nejbližze má našemu souboru slovanský materiál z Hornic, který je datován do 9 (?)-10. století (Měřínský 1997, 138, obr. 70).

Osídlení zkoumané lokality můžeme tedy podle materiálu shodného se situací v blízkém okolí položit někde do 10. století s možným přesahem do 11. století. Výšinné sídliště opět rozšiřuje skupinu slovanských lokalit na Jemnicku (Bítovsku), které jsou datovány do středohradištní periody 9.-10. století a pro něž je typická keramická produkce s vysokým obsahem tuhy ve hmotě (Měřínský 1997, 133-139).

Tomáš Berkovec, Jaroslav Šmerda, JMM Znojmo
Josef Čep, Tereza Čepová, Znojmo
Milan Vokáč, FF MU Brno

Literatura:

Bláha, J. 1997: K projevům kulturních vlivů na keramice raného a vrcholného středověku v horním Podyjí, 225-229, in: Nekuda, V. (edit.), Z pravěku do středověku, Brno.

Měřínský, Z. 1997: Osídlení regionu od prvních stop pobytu člověka do 10. století, 73-149, in: Nekuda, V. (edit.), Moravskobudějovicko Jemnicko, Vlastivěda Moravská II. sv. 65, Brno.

Resumé:

Chvalatice (Bez. Znojmo), Feldflur „Růžový vrch“. Mittlere Burgwallzeit. Höhensiedlung. Rettungsgrabung.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Husova ulice č. 28, parcela č. 3363 (akce A20/98). Vrcholný středověk, novověk. Město. Záchraný výzkum.

Archeologický výzkum byl vyvolán přístavbou domu Husova ul. 28 v historickém jádru města. Terénní část výzkumu byla závislá na postupu stavebních prací, proběhla tedy neperiodicky v jednotlivých dnech v období od 10. srpna roku 1999 do 26. dubna roku 2000.

Zkoumaná lokalita leží v poměrně málo členitém terénu, na mírném jižním svahu. Úroveň povrchu se polybuje v intervalu 524,75-524,85 m n. m. Geologické podloží je tvořeno drobnozrnnou dvojslídlatou žulou z centrálního moldanubického plutonu variského stáří a částečně rulovými horninami prekambriického stáří s výskytem kordieritů - biotických migmatitů (Malý 1999). Výzkumem

byla zachycena vrstva pocházející z rozkladu skalnatého podloží. Na ni nasedalo antropogenní souvrství pokryté asfaltovým povrchem ulic. Většina plochy parcelního bloku je dnes zastavěna.

Výzkum se zaměřil na sledování hlavních rysů vývoje středověké zástavby na předmětných parcelách. Dalšími událostmi zachytilnými archeologickým výzkumem mohly být např. požáry (zmiňované k r. 1353, 1474, 1513, 1523, 1525, 1528, 1548, 1551, 1627), válečné události (1304-07, 1402, 1423, 1425, 1427, 1432, 1647) a jiné katastrofy, jako zemětřesení (1328, 1329, 1443, 1511, 1590, 1615, 1768, 1785, 1786, 1837, 1856, 1873, 1876, 1927, 1939, 1936) apod. (Dostál 1974; Jaroš 1999). Vzhledem k rozsahu četných recentních zásahů na zkoumané parcele se terénní výzkum omezil na dokumentaci a vzorkování stěn výkopů vzniklých během zemních prací. Ve vybraných situacích byl dohled doplněn plošnou exkavací zjištěných archeologických situací.

Skalnaté podloží (stratigrafická jednotka [dále jen s.j.] 112) představované navětralými rulami, místy přecházející ve vrstvu rulového „šterku“, bylo pokryto výrazně písčitém šedookrovým jílem (s.j. 100) s četnými šedozelenými jílovitými skvrnami. Půdní horizont nebyl identifikován, což způsobily zásahy do terénu již v době počátků města (13. století). Nejstarší doklady stavební aktivity lze datovat do období 13. století. Reprezentují je především torza středověké měšťanské architektury, respektive relikty suterénu dřevohliněného a pozůstatky sklepů tří kamenných domů.

Ze suterénu dřevohliněného domu (s.j. 502), který časově předcházel kamennému domu II, se zachoval jihovýchodní kout s částí podlahy a křivá (sloupová) jáma pro dřevěnou vertikální konstrukci. Na základě ojedinělých zlomků keramiky se zásep (s.j. 101) a stratigrafické situace můžeme vznik domu zasadit do období lokace města, kolem poloviny 13. století.

Kamenný dům I indikuje zeď (s.j. 910) tvořící jeho jihovýchodní nároží. Stavba v podstatě stála na ploše sousední parcely č. 3364, v důsledku této situace z ní bylo odkryto pouze zmíněné nároží. Z rozměrů lze rekonstruovat pouze jižní stěnu o předpokládané délce 5,4 m. Stáří domu (závěr 13. století) určuje jeho stratigrafická pozice ve vztahu k okolním nálezovým situacím. Výkop zdi (s.j. 501) je zahluoben do středověké kulturní vrstvy s.j. 159 datované nálezy do období kolem poloviny 13. století. Vrstva překrývala starší (odpadní ?) jámu (s.j. 502) o hloubce 1,5 m a kruhového půdorysu. Objekt byl v dolních partiích vyplněn uhlíkatým prachem s.j. 143 (stopa po požáru a jeho úklidu ?) a zbytky přemístěných kulturních vrstev s.j. 144, 145, které překrýval poměrně sterilní šterkopískový zásep rozdrolené ruly

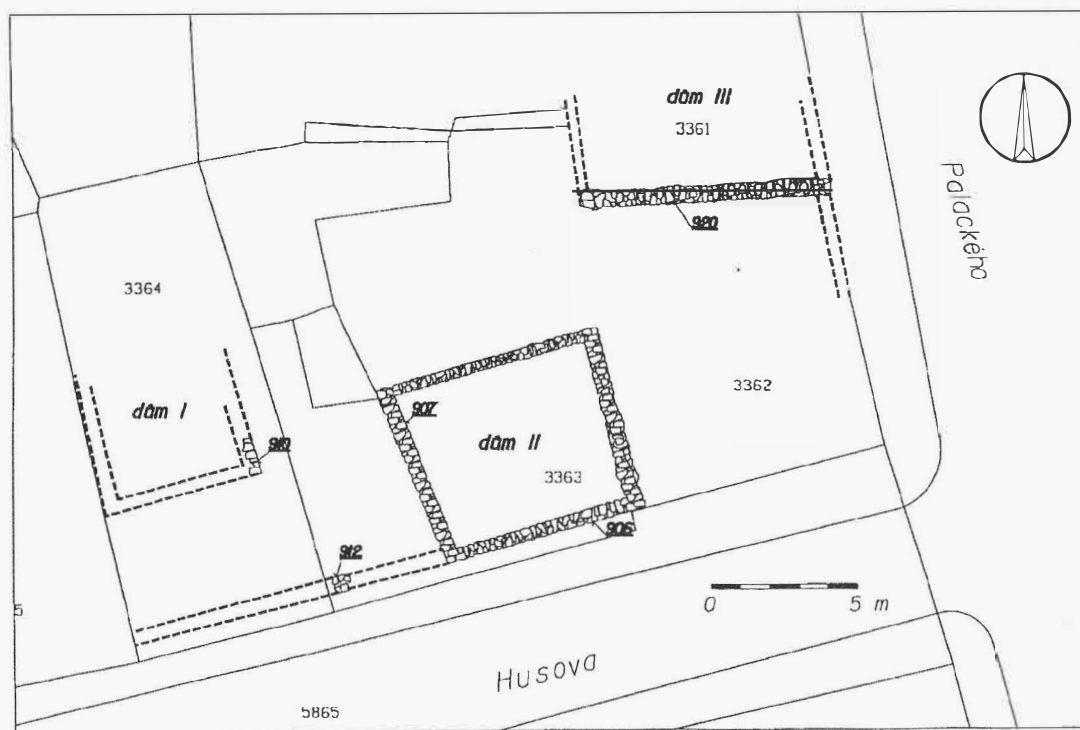
s.j. 146 (pravděpodobně prokleslá komunikační úprava dvora). Vrstvě (s.j. 159) v přední části parcely pak odpovídají kontexty č. 147, 148 (komunikační úroveň, vzniklé rozšlapáváním povrchu terénu) a především č. 149 (sídlíšní vrstva, výrazně „odpadního charakteru“). Do tohoto souvrství pak byla zahluobena sloupová jáma s.j. 503. Těsně při uliční čáře ulice Husovy byla odkryta středověká kamenná zeď s.j. 912. Dle mělkosti založení lze uvažovat o parcelní zdi. Její vystavění spadá do stejného časového horizontu jako je tomu u domů. Nelze vyloučit, že sloupová jáma (s.j. 502) se zdí funkčně souvisí. Pravděpodobně se jedná o doklad lehčí sloupové konstrukce zastřešující částečně prostor mezi parcelní zdí (s.j. 912) a výše popsanou kamennou stavbou. Východní hranice parcely byla ve středověku totožná se současnou parcelací, o čemž svědčí poloha zdiva s.j. 901, představující parcelní zeď. Její datace spadá dle stratigrafické situace do období raného novověku. Vývoj parcely dokumentují další archeologické aktivity. Typické sídlíšní odpadní vrstvy reprezentují s.j. 121, 118, 152 (=160), 155 (=161), 156 (=162). Kontexty č. 117, 115, 114, 153, 154, 163 představují středověké úpravy terénu. Destrukční, resp. požárové horizonty dokládají s.j. 122, 120, 119, 116 a 158. Dům byl dále stavebně upravován, o čemž svědčí cihlová klenba s.j. 911 - roznášecí pas, spadající snad do období pozdního středověku, resp. raného novověku (15. - 16. století). Destrukční suťovitá vrstva s.j. 165 snad indikuje tuto přestavbu, případně sanaci domu. Vrstva s.j. 166 představuje mladší úpravu terénu a objekt s.j. 504 blíže neinterpretovaný recentní zásah.

Jižně zdi 912 byl na profilu pod chodníkem dnešní ulice Husova dokumentován vývoj stratigrafické situace středověké uliční komunikace. Do období středověku, respektive počátků lokace města, náleží s.j. 189, 188, 187, 185, 184 a 509. Typické komunikační vrstvy reprezentuje s.j. 188, 187 a 185. Kontexty č. 189, 186 pak představují odpadní vrstvy vytvářející se na štetových úpravách komunikace. Středověkého stáří je i mělký, blíže neinterpretovaný objekt 509 vyplněný uloženinou 184.

Existenci středověkého kamenného domu II dokládají zdi s.j. 900, 905, 906. Jednalo se o stavbu se zahluobeným kamenným suterémem lichoběžníkového půdorysu o rozměrech 7,0 x 6,2 x 7,9 x 6,3 m. Zdivo dosahovalo mocnosti 0,5 až 0,6 m, jeho základová spára se nacházela v hloubce 2,6 m pod dnešním terénem. Vnitřní světlost tedy dosahovala ve vztahu k zachycenému středověkému terénu přibližně 2,2 m. Vzhledem k tomu, že ze stavby zůstala zachována pouze sklepní prostora, nelze zaujmout jednoznačné stanovisko ke konstrukci jeho nadzemní části. Mohla být jak zděná kamenná, tak i hrázděná. Pro dřevoh-

liněnou konstrukci snad svědčí výskyt četných fragmentů mazanice ve vrstvách s. j. 119, 120, 122 a ve vrstvě s. j. 139. Stratigrafická situace nebyla zcela jednoznačná. Vrstva s. j. 139, 140 byla spolu s s. j. 138 a 141 součástí zásypu mladšího objektu s. j. 508. Jedná se pravděpodobně o odpadní jámu v konečné fázi vyplněnou planýrkou z požárem destruované části domu. Stratigrafická pozice objektu s. j. 508 jej řadí na přelom 14./15. století. Městské bylo patrně již ve 13. století vybaveno kanalizací, jejíž pozůstatky dokládají dřevěné kolíky s. j. 401 a 402 umístěné ve výkopu 506. Kolíky přidržovaly dřevěné desky tvořící koryto žlabu. Boky žlabu byly vymazány šedým jilem (čočky v rámci s. j. 130). Cca 0,6 m východně od kanalizace bylo objeveno torzo dubového sloupu (s. j. 400), umístěného ve výkopu (s. j. 507) a utěsněného jilem (s. j. 142). Kanalizace spolu se sloupem se nacházela ve větším objektu (s. j. 507), zahloubeném 0,3 m do kulturního souvrství (s. j. 167, 168, 169, 170). Objekt, jehož celkové

rozměry se nepodařilo zjistit, měl ploché dno a pravděpodobně svíslé stěny. Z nálezové situace a polohy vzhledem k domu II nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatky dřevěné, snad hospodářské stavby (chlév apod.) sloupové konstrukce s odtokovou kanalizací zapuštěnou do podlahy. Objekt byl vyplněn vrstvami kulturního, respektive odpadního charakteru (s. j. 130, 132, 135), prostředím daného vrstvami komunikačních úprav - podlahy objektu ? (s. j. 131, 133, 134). Objekt lze na základě keramických nálezů datovat k polovině 13. století. Dataci snad upřesní dendrochronologická analýza vzorku dubového dřeva odebraného ze sloupu (s. j. 400). Tento dům prošel dalšími stavebními úpravami, jednu z nejstarších indikuje cihlová zeď 906 (pozdní středověk?). Novověkého stáří jsou zdi s. j. 902, 901. K zániku sklepních prostor domu došlo v šedesátých letech 20. století. Jejich výplň tvořil suťový zásyp (s. j. 110, 111) a uhlíkatý prach (s. j. 113).

Obr. 6. Zkoumaná plocha s vyznačením kamenných domů I, II a III.
Die Grabungsfläche mit Steinbauten Nr. I, II und III.

Pozůstatky vrcholně středověkého kamenného domu III představuje zeď s. j. 920 zachycená při průzkumu stávajícího sklepení domu. Jednalo se o dům, respektive kamenný sklep čtvercového, případně obdélníkového půdorysu o jižní stěně délky 8,5 m. O půdorysu stavby napovídá dnešní

stav parcelace, ze které vyplývá, že dům náležel k sousední, severněji položené parcele č. 3361. K předpokládané stavbě náležela rovněž zeď (s. j. 922), pravděpodobně fragment parcelní zdi, oddělující městiště od středověké komunikace v místě dnešní ulice Komenského. Dobu výstavby

můžeme opět položit do období 13./14. století. Dům byl později rozšířen, o čemž svědčí kamenná zeď 921, obdobného charakteru, pouze s malou odchylkou orientace od zdi č. 920. Jedná se patrně o jižní obvodovou zeď přístavby obdélného, resp. čtvercového půdorysu, přiléhající k západní stěně kamenného jádra domu. Dům prošel během novověku dalšími sanačními úpravami, během nichž byla hmota původního středověkého zdiva převrstvena novými zdi (cihlové plenty s. j. 923, 924, 925).

Přesto, že se jednalo rozsahem spíše o menší archeologický výzkum, přinesl důležité poznatky o středověkém osídlení této části města. Charakter objevených staveb, použitá technika i jejich předpokládané rozměry plně korespondují s nálezy obdobných vrcholně středověkých kamenných jader domů, známých z městského prostředí v Čechách a na Moravě. Analogické stavby jsou známy (v mnohem intenzivnějším zastoupení) z prostoru jihozápadní Evropy odkud pocházela i značná část lokátorů města.

*David Merta, Peter Kováčik, Marek Peška
Archaiia Brno*

Literatura:

Dostál, ●. a kol. 1974: Československá historická města, Praha.

Jaroš, Z. 1999: Jihlava v datech, 1999, Jihlava.

Kováčik, P.-Merta, D. 2000: Jihlava, Husova 28, nálezková zpráva o archeologickém výzkumu. Nálezková zpráva uložena v archivu brněnské pobočky společnosti Archaiia.

Malý, K. 1999: Jihlavský rudní revír-přehled geologie a mineralogie. In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě.

JIHLAVA (okr. Jihlava)

Minoritské náměstí. Vrcholný středověk, novověk. Sídliště, studna. Záchranný výzkum. Uložení: Muzeum Vysočiny, Jihlava.

Studna, která byla zakryta betonovými překlady, měla téměř kruhového ústí s průměrem 1,50 až 1,70 m. Stejný profil má i kamenné roubení dosahující hloubky 12 m. Spodní přibližně dvoumetrový úsek tvoří nepravidelná kapsa vytesaná v rulových horninách a zaplavená vodou. Roubení studny tvoří neopracované nebo jen nahrubo otesané kameny různých velikostí, které jsou zasazeny do jílovitého nadloží. Na východní straně horní části studny je kamenné roubení porušeno do

hloubky 1,5 m a následně vyplněno cihlovou zadržkou.

Nálezy získané ze spodní části studny můžeme rozdělit do dvou základních skupin: 1. keramické předměty; 2. kovové předměty. Nejstarší skupinu keramických nálezů tvoří kuchyňská a stolní keramika ze 16. století, reprezentovaná především téměř neporušeným džbánem (inv. č. J08/B1136) a částmi různých nádob (inv. č. J08/B1139-1144). Kovové předměty, získané ze záspy studny, patří časově do 18.-20. století. Jedná se o dva železné předměty interpretované jako závaží (inv. č. J08/B1152-1153) a jednu mosaznou rolničku (inv. č. J08/B1151).

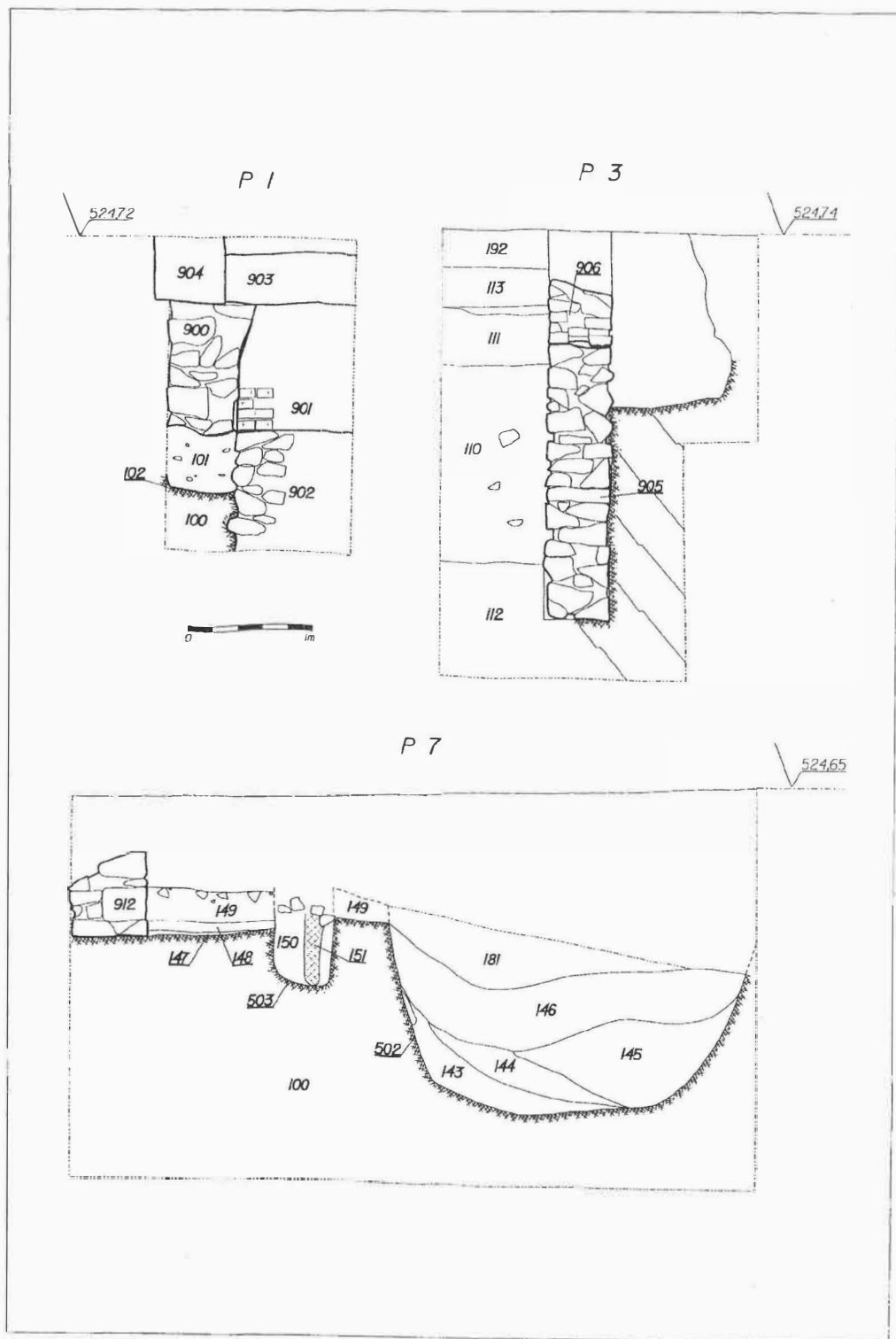
Archeologický výzkum prováděný v rámci čištění studny nepřinesl jednoznačnou odpověď na otázku, kdy byla studna vykopána a jakou dobu byla v provozu. Podle vyzvednutých nálezů lze soudit na přinejmenším čtyři století jejího fungování, tzn. od 16. do 19. století. Vzhledem ke strategické poloze objektu v jihozápadní části města se domnívám, že studnu zřídili jihlavští obyvatelé již ve středověku, vyloučena není ani doba okolo zakládání Jihlavy v polovině 13. století. Byla průběžně čištěna a snad i rozšiřována a stavebně upravována. Nalezené předměty nejsou v tomto případě příliš směrodatné, mohly se sem dostat i po uzavření studny ve dvacátém století při zbavování se nepohodlného odpadu. V 80. letech 19. století dochází ke zbudování kamenné kašny v blízkosti studny, jejíž zásoby vody byly využívány. V této souvislosti dochází k úpravě horní části roubení (cihlová zadržka). V této době zřejmě nechali stavitelé studnu vyčistit.

Od třináctého po dvacáté století čerpali jihlavští měšťané vodu především z několika hlubokých studní (jejich počet se měnil), které se nacházely na území původního středověkého města. Studna vylámaná ve skále nedaleko minoritského kláštera, byla jednou z nich. Zásobovala životně důležitou tekutinou nejen klášter, ale i celou jihozápadní městskou čtvrť.

David Zimola, Muzeum Vysočiny Jihlava

Resumé:

Jihlava (Bez. Jihlava), Minoritské Platz. Hochmittelalter, Neuzeit. Siedlung, Brunnen. Rettungsgrabung.

Obr. 7. Profil P 1, stratigrafický vztah dřevohliněného suterénu a kamenného domu II. Profil P 3, řez jižní stěnou sklepa s přílehlou stratigrafickou situací. Profil P 7, parcelní zeď s. j. 912 a k ní přiléhající stratigrafická situace v prostoru dvora městiště domu II.

Schnitt P1, die stratigraphische Beziehung des Holz-Erde Souterrains und des Steinbautes Nr. II. Schnitt P3 durch den S-Wand des Kellers. Schnitt P7, das Mauer der Parzelle und die stratigraphische Lage im Bereich des Hofes des Hauses Nr. II.